

JAN PILEČEK, VÍT JANČÁK

JE MOŽNÉ MĚŘIT SOCIÁLNÍ KAPITÁL? ANALÝZA ÚZEMNÍ DIFERENCIACE OKRESŮ ČESKA

PILEČEK, J., JANČÁK, V. (2010): Can Social Capital Be Measured? An analysis of territorial differences among the districts of Czechia. *Geografie*, 115, No. 1, pp. 78–95. – This paper focuses on measuring collective social capital. Theoretical and methodological approaches are discussed, leading to a conceptualisation of social capital with a set of ten indicators. These indicators reflect structural (social networks) and cultural aspects (trust, civic norms and values) of social capital and can be divided into five categories (local social life, institutional life, trust and propensity for collective action, trust in institutions, outer relationships). Analysis of the territorial differentiation of social capital at the district level of Czechia is then carried out using principal component analysis.
KEY WORDS: social capital – conceptualisation and measuring – principal component analysis – territorial differentiation – districts – Czechia

Príspevek byl zpracován v rámci řešení grantového projektu GA ČR č. 403/07/0743 „Role lidského a sociálního kapitálu v procesu integrace periferií do regionálních struktur Česka v kontextu nové Evropy“ a výzkumného záměru MSM 0021620831 „Geografické systémy a rizikové procesy v kontextu globálních změn a evropské integrace“.

Úvod

Studium problematiky spojené s konceptem sociálního kapitálu skýtá množství dosud ne zcela vyjasněných a zodpovězených otázek. V rámci teoreticko-metodologických diskuzí napříč různorodými disciplínami sociálních věd jsou nejvýznamnější problémy spjaté s pokusy sociální kapitál definovat, resp. konceptualizovat pro empirické účely (např. Boschma 2005; Bourdieu 1986; Putnam 1993; van Deth 2008 aj.). V kontextu těchto diskuzí se předkládaný příspěvek snaží o prohloubení a rozšíření dosavadních geografických poznatků o měřitelnosti sociálního kapitálu, a to na území Česka, kde dosud nebylo realizováno příliš mnoho výzkumů podobného zaměření (např. Hallér 2006; Pokorák 2007; Jančák, Havlíček, Chromý, Marada 2008; Sýkora, Matoušek 2009a).

Cíle příspěvku je možné definovat ve dvou rovinách. Z teoreticko-metodologického hlediska se tedy jedná o rozbor problematiky měření sociálního kapitálu, který by měl vyústit v sestavení souboru relevantních ukazatelů pro konceptualizaci sociálního kapitálu. V navazující empirické části je pak cílem zhodnotit vzájemných vztah těchto ukazatelů, analyzovat územní diferenciaci sociálního kapitálu na příkladě okresů Česka pomocí komponentní analýzy, pokusit se vysvětlit příčiny regionálních rozdílů z pohledu odlišných dimenzí a forem sociálního kapitálu a příp. porovnat dosažené výsledky s výše uvedenými studiemi.

Příspěvek má následující strukturu: v následující kapitole jsou nastíněny a diskutovány přístupy k měření sociálního kapitálu. Navazující kapitola je věnována problému řádovostní úrovně sledování sociálního kapitálu se zaměřením na území Česka, další kapitola, metodická, je zaměřená na konceptualizaci sociálního kapitálu, resp. výběr ukazatelů pro empirické zhodnocení územní diferenciaci sociálního kapitálu na příkladě okresů Česka. Dosažené výsledky jsou prezentovány v rámci čtvrté kapitoly. V poslední kapitole jsou pak shrnuty nejdůležitější poznatky a taktéž naznačeny možné směry dalšího výzkumu v rámci dané problematiky.

Přístupy k měření sociálního kapitálu

Koncept sociálního kapitálu nabízí téměř nepřeborné množství způsobů definování (blíže viz např. Pileček 2010). Nicméně, v posledních letech můžeme v rámci odborné literatury zaznamenat známky vznikajícího konsensu (Côté 2001; Patulny, Svendsen 2007; Schuller, Baron, Field 2000; van Oorschot, Arts, Gelissen 2006), který naznačuje přijímanou definici sociálního kapitálu zahrnujícího sociální sítě, důvěru a občanské normy a hodnoty. Tato definice má svým obsahem pravděpodobně neblíže k pracím R. Putnama (např. Putnam 1993, Putnam 2000), které zaznamenaly široký ohlas zejména z hlediska konceptualizace sociálního kapitálu pro empirické účely. Na druhou stranu se jim ale také dostalo poměrně značné a oprávněné kritiky – např. podcenění role negativních forem sociálního kapitálu, nebo problém tzv. ekologické chyby (Mohan, Mohan 2002; Portes, Landolt 1996).

Je vůbec možné sociální kapitál měřit? Nutno říci, že veškeré problémy spojené s konceptualizací (operacionalizací) tohoto konceptu pro empirické účely vycházejí z množství definic (viz např. Bourdieu 1986; Coleman 1988; Putnam 1993) a forem sociálního kapitálu (zejména individuální a kolektivní; svazující, přemosťující a spojující; strukturální a kognitivní) – blíže viz Pileček (2010). Podstatnou roli také sehrává proměnlivý charakter sociálního kapitálu, a to v odlišných historických kontextech (Šafr, Sedláčková 2006), na různých úrovních sociálních systémů a také s ohledem na rozdíly v řádovostní hierarchii regionů (Pileček 2010). Podle Sýkory a Matouška (2009b) zpravidla nelze přímo měřit sociální kapitál, ale spíše podmínky vhodné pro utváření sociálního kapitálu nebo jevy, jenž jsou důsledkem existence jisté úrovně sociálního kapitálu. Navíc některé ukazatele jsou v kontextu výše uvedeného („úroveň“ vs. „podmínky“ vs. „důsledek“) vnímány různými autory odlišně. Typickým příkladem je míra důvěry (např. Fukuyama 1995 vs. Putnam 1993 vs. Côté 2001). Zmíněné problémy se vážou k obecným otázkám, na které se v souvislosti s měřením sociálního kapitálu snažili odpovědět Schuller, Baron, Field (2000): Je sociální kapitál ryze novým konceptem? Je sociální kapitál analyticky „produktivním“ konceptem? Lze sociální kapitál operacionalizovat pro empirické účely? Měří vůbec používané ukazatele to, co se předpokládá, že mají měřit?

Nicméně, i přes stručný nástin určité kontroverznosti týkající se diskutované problematiky, lze přístupy k měření sociálního kapitálu velmi zjednodušeně rozdělit podle několika základních kritérií. První se týká „míry“ komplexnosti měření, tzn., že dochází z pohledu výše uvedené definice k hodnocení

Obr. 1 – Strukturální a kognitivní sociální kapitál ve vztahu k řádovostní úrovni
Zdroj: Grootaert, van Bastelaer (2002; upraveno)

(měření) jen určitých aspektů sociálního kapitálu – různých forem sociálního kapitálu (typů sociálních sítí) – Sabatini (2005); Šafr, Häuberer (2007); důvěry – Knack, Keefer (1997); Zich (2009). Na druhou stranu se můžeme setkat s komplexními hodnoceními sociálního kapitálu na bázi konstrukce syntetických (souhrnných) ukazatelů, které mohou vycházet z určitých předem definovaných dimenzí, do kterých lze jednotlivé indikátory přiřadit. Již „klasická“ je v tomto ohledu práce R. Putnama (např. Putnam 2000) a jeho index sociálního kapitálu (blíže viz Šafr, Sedláčková 2006). Z podobných prací lze dále uvést např. Boschma (2005); Callois, Aubert (2007); Janc (2006), z českého prostředí např. Kostelecký, Patočková, Vobecká (2007). Další kritéria vycházejí z rozlišení různých forem sociálního kapitálu (např. Patulny, Svendsen 2007), z rozlišení různorodých oblastí, v rámci kterých byl koncept sociálního kapitálu aplikován (lokální/regionální rozvoj, mezinárodní rozvojová studia, participace a výkon vlád, zdraví populace atd.), z rozlišení řádovostní úrovně sledování (makro-, mezo-, mikro-, lokální úroveň, úroveň jednotlivce), nebo z hlediska aplikace kvantitativních, resp. kvalitativních metod. Je však nutné konstatovat, že míra provázanosti uvedených přístupů k měření sociálního kapitálu je značně vysoká. Tuto skutečnost dokumentuje schéma (obr. 1) autorů Grootaert, van Bastelaer (2002) znázorňující strukturální a kognitivní sociální kapitál ve vztahu k řádovostní úrovni. Jiným příkladem může být příspěvek Jones a Woolcocka (2009), kteří zdůrazňují nutnost kombinace kvantitativních a kvalitativních metod při měření úrovně sociálního kapitálu.

Problém řádovostní úrovně sledování sociálního kapitálu v rámci Česka

Základní otázkou každé analýzy je dostupnost relevantních dat. Ve spojení konceptu sociálního kapitálu a území Česka to platí dvojnásob, neboť zachycení úrovně sociálního kapitálu na nižší řádovostní úrovni (okresy, obce) je velmi problematické. Potřebné kvantitativní charakteristiky totiž nejsou sledovány v dostatečném územním detailu (vzhledem k charakteru sociálního kapitálu to ani není možné), proto zpravidla dochází k přechodu od kvantitativních ke kvalitativním formám výzkumu v závislosti na poklesu řádovostní úrovně (Pileček 2010).

S ohledem na výše uvedené byla otázka volby řádovostní úrovně pro analýzu územní diferenciace sociálního kapitálu poměrně klíčová. Především z důvodu dostupnosti relativně rozsáhlého souboru sekundárních dat, na základě kterého mohl být sestaven soubor kvantitativních ukazatelů indikujících úroveň sociálního kapitálu, důsledky této úrovně a podmínky vhodné pro jeho utváření, byla zvolena úroveň okresů. Jsme si vědomi skutečnosti, že okresy jsou vnitřně silně heterogenní jednotky (Jančák 2001), ve kterých mohou dostupné údaje dokumentovat územní rozdíly již příliš generalizovaně (Jančák, Havlíček, Chromý, Marada 2008), a proto není možné získat zcela reálný (objektivní) obraz územní diferenciace daného fenoménu. Z tohoto důvodu, a s ohledem na charakter konceptu sociálního kapitálu, by bylo vhodnější použití přirozených územních jednotek na bázi určité vnitřní homogenity, podobného historického a socio-ekonomického vývoje (viz např. tzv. mikroregiony 1. stupně vymezované v rámci sociogeografických regionalizací), což však bohužel není možné z důvodu nedostatku potřebných statistických dat.

Proměnlivost volby řádovostní úrovně pro kvantitativní hodnocení územní diferenciace sociálního kapitálu v rámci Česka dokumentuje tabulka 1. Zobrazený výčet použitých ukazatelů je velmi různorodý, což podle Jančáka, Havlíčka, Chromého a Marady (2008) vyplývá ze zásady, že autoři mají při sledování problematiky sociálního kapitálu motivaci řešit odlišné typy problémů. V případě Kosteleckého, Patočkové a Vobecké (2007) se jednalo o pokus ověřit souvislost mezi ekonomickým rozvojem, sociálním kapitálem a výkonem krajských vlád. Na příkladě okresů hodnotil Hallér (2006) regionální diferenciaci úrovně negativního sociálního kapitálu, podobně Pokorák (2007), který hodnotil pozitivní (P) i negativní (N) sociální kapitál v okresech Česka, a např. Jančák, Havlíček, Chromý, Marada (2008) se věnovali hodnocení vybraných podmínek pro rozvoj lidského a sociálního kapitálu na úrovni správních obvodů obcí s pověřeným obecním úřadem.

Konceptualizace sociálního kapitálu

Na základě předchozí diskuze teoretických přístupů jsme pro konceptualizaci sociálního kapitálu, resp. sestavení souboru relevantních ukazatelů v podstatě využili kombinace výstupů prací van Deth (2008) a Callois, Angeon (2004). Van Deth (2008) rozlišuje strukturální a kulturní aspekty sociálního kapitálu, jenž zahrnují zmiňované základní znaky definice tohoto konceptu, tedy sociální sítě/kontakty, důvěru/sebedůvěru a občanské normy a hodnoty.

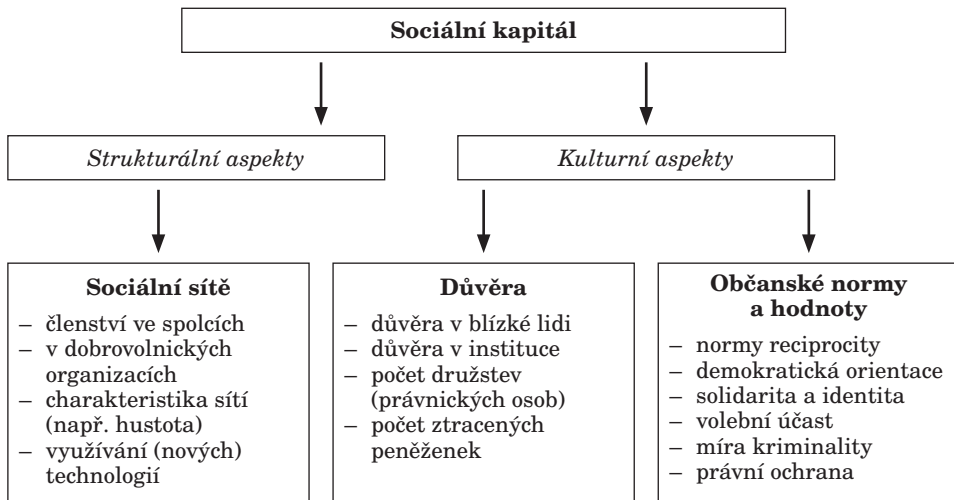
Tab. 1 – Přehled vybraných ukazatelů použitých při hodnocení územní diferenciaci sociálního kapitálu v rámci Česka

Řádovostní úroveň	Autor	Ukazatel
Kraj	Kostecký, Patočková, Vobecká (2007)	počet nestátních neziskových organizací
		čtenost regionálních, celostátních novin a sledovanost TV zpráv, % populace
		důvěra prezidentovi, krajským a obecním zastupitelstvům, % populace
		počet dobrovolných dárců krve
		účast ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, % voličů
		účast ve volbách do krajských zastupitelstev, % voličů
		účast v referendu o vstupu ČR do Evropské unie, % voličů
Okres	Hallér (2006)	míra kriminality
		počet potratů na 100 živě narozených dětí
		počet dětí živě narozených mimo manželství
		počet rozvodů na 1 000 obyvatel
	Pokorák (2007)	počet nestátních neziskových organizací na počet obyvatel (P)
		počet základních škol na počet obyvatel (P)
		počet podnikatelských subjektů na počet obyvatel (P)
		volební účast v komunálních volbách (P)
		počet rozvodů na 1 000 obyvatel (N)
		počet živě narozených dětí mimo manželství (N)
		míra nezaměstnanosti (N)
Správní obvod obce s pověřeným obecním úřadem	Jančák, Havlíček, Chromý, Marada (2008)	volební účast v komunálních volbách
		počet kandidátů na počet mandátů v komunálních volbách

Zdroj: vybraní autoři

Dále uvádí příklady konkrétních ukazatelů, které lze odlišnými metodami sběru dat získat (údaje o volební účast lze získat z oficiálních statistik; počet ztracených peněženek je příkladem experimentálního způsobu sběru dat). Přehled těchto ukazatelů pro formu sociálního kapitálu, kterou označujeme jako kolektivní (tj. teritoriální skupina jedinců) a která je předmětem našeho sledování, uvádí schéma na obrázku 2.

Callois, Angeon (2004) se pokusili nalézt agregátní ukazatel úrovně sociálního kapitálu na základě kombinace odlišných forem sociálního kapitálu: a) svazující, přemosťující a spojující; b) formální (institucionální) a neformální; c) strukturální a kognitivní. Rozlišili celkem pět dimenzí sociálního kapi-

Obr. 2 – Model měření kolektivního sociálního kapitálu
Zdroj: van Deth (2008; upraveno)

tálu (důvěra a sklon ke kolektivnímu jednání, důvěra v instituce, lokální společenský život, institucionální život a vnější vztahy). Tyto dimenze (kategorie), spolu s některými konkrétními ukazateli, byli pro konceptualizaci sociálního kapitálu z této práce převzaty, neboť si myslíme, že relevantním způsobem vystihují charakter sociálního kapitálu, tak jak jej chápeme. Na základě diskuze pak byly jednotlivé kategorie doplňovány o další ukazatele za jednotlivé okresy, přičemž výrazné omezení představoval rozsah datové základny, což se v důsledku projevilo ve vysoké časové variabilitě, tj., za jaké roky (příp. časové období) se podařilo získat nejaktuálnější údaje.

Z hlediska propojení obou výchozích „konceptů“ můžeme konstatovat, že kategorie ukazatelů lokální společenský život, institucionální život a vnější vztahy reprezentují v našem případě strukturální aspekty sociálního kapitálu a důvěra a sklon ke kolektivnímu jednání a důvěra v instituce kulturní aspekty sociálního kapitálu.

Nutno dodat, že při sestavování souboru ukazatelů jsme samozřejmě brali v potaz zmiňovanou skutečnost týkající se jejich odlišného významu – některé ukazatele mohou skutečně charakterizovat určitou úroveň sociálního kapitálu (počet nestátních neziskových organizací), jiné však důsledek existence jisté úrovně sociálního kapitálu (míra kriminality), nebo mohou charakterizovat podmínky pro rozvoj určité formy sociálního kapitálu. Z pohledu tohoto rozdělení je velmi diskutabilní ukazatel volební účasti, který je podle vybraných autorů (Janc 2006 vs. Jančák, Havlíček, Chromý, Marada 2008 vs. Dzialek 2009) zařaditelný do každé z těchto „kategorií“. Nelze tedy zastírat, že konečný soubor deseti ukazatelů může působit značně kontroverzně, proto jsme se v rámci každé kategorie ukazatelů (viz dále) pokusili kriticky odůvodnit vhodnost jejich použití, příp. také přiblížit zdroj dat, ze kterého jsme vycházeli při jejich výpočtu.

Kategorie ukazatelů:

A. *Lokální společenský (sociální) život* reprezentuje přemostující a do jisté míry také svazující sociální kapitál. Typickým příkladem ukazatele zastupujícím tuto kategorii je počet dobrovolných spolků a sdružení, resp. jejich hustota (Callois, Aubert 2007). Vysoká intenzita spolkové aktivity odráží vysokou míru společenské interakce a přispívá k budování důvěry mezi lidmi (Putnam 1993 in Boschma 2005). Aktivita v rámci dobrovolných spolků zahrnuje nejrůznější činnosti (např. kulturní, náboženské, sportovní). Pro účely tohoto příspěvku byl sestaven ukazatel počtu registrovaných členů tělovýchovných jednot a sportovních klubů (Civín 2009) v přepočtu na 1 000 obyvatel. Podle Jance (2006) jsou sportovní aktivity jednou z nejvýznamnějších forem integrujících společnost, a to na bázi jak aktivní, tak pasivní participace. Druhým ukazatelem je počet neúplných základních škol na počet škol (zdroj Kučerová 2008 nebo Kučerová, Kučera 2009) dokládající význam škol jako potenciálního iniciátora občanské iniciativy a realizátora různých společenských aktivit, kulturního života, setkávání obyvatel či zabezpečování volnočasových aktivit v rámci dané obce (komunity) – Kučerová (2008).

A1 – počet registrovaných členů TJ a SK na 1 000 obyvatel (2008)

A2 – počet neúplných základních škol na počet škol v % (2004)

B. *Institucionální život* částečně zastupuje vertikální typ sociálních sítí, který je označován jako spojující sociální kapitál. Tento má podle Sabatiniho (2009) velký vliv při získávání finančních prostředků, informací apod., a proto může významnou měrou přispívat k „prosperitě“ dané komunity či daného regionu. Tuto kategorii může podle našeho názoru relevantním způsobem reprezentovat ukazatel výše získaných poslaneckých dotací (tzv. „porcování medvěda“) dokumentující aktivity politických aktérů na bázi lobbingu za daný region (volební obvod). Tato databáze byla převzata z práce Hány (2008). Druhým ukazatelem je výše získaných prostředků v rámci Společného operačního programu (SROP) a Jednotného programového dokumentu pro Cíl 2 (JPD2) (pouze Hlavní město Praha) v programovacím období 2004–2006. Jedná se o výstupy z informačního systému strukturálních fondů Monit k 17. 3. 2009 (SROP), resp. k 22. 11. 2007 (JPD2). Vzhledem k tzv. pravidlu $n+2$ se jednotlivé projekty nacházely v rozdílné fázi realizace, proto byly uvažovány jen vyčerpané (proplacené) prostředky strukturálních fondů úspěšným žadatelům. Nutno konstatovat, že v případě SROP došlo k jakémusi přerozdělení finančních prostředků mezi regiony, což mohlo výslednou prostorovou distribuci tohoto ukazatele poněkud zkreslit (blíže viz Pokorák 2007). Nicméně, tento ukazatel vyjadřuje akceschopnost různých subjektů dosáhnout na podporu z těchto programů, může také do jisté míry dokumentovat i úroveň lidského kapitálu (Pileček 2008), kterou lze kromě „klasické“ míry vzdělanosti charakterizovat i množstvím zkušeností, mírou motivace, schopností jedinců pružně reagovat na změny a také zmíněnou akceschopností (blíže např. Kuldová 2007). Další uvažované ukazatele pro tuto kategorii byly z oblasti existence a navazování spolupráce na bázi dobrovolných svazků obcí apod. Jako velmi vhodný se jevil nějaký ukazatel analyzující činnost Místních akčních skupin (MAS) v rámci tzv. regionů Leader. Činnost těchto MAS totiž může přispívat k vytváření a rozvoji různých forem sociálního kapitálu přínosných pro danou společnost jako celek ve smyslu Putnama (1993) – např. Shucksmith (2000). Jednotlivé

MAS však mají v Česku poměrně různorodou oblast působení, proto nebylo možné získat relevantní údaje za jednotlivé okresy.

B1 – výše získaných poslaneckých dotací Kč/obyv. (2003–2007)

B2 – výše získaných prostředků v rámci SROP a JPD2 Kč/obyv. (2004–2006)

- C. *Důvěra a sklon ke kolektivnímu jednání* vzdáleně odkazuje k dimenzi důvěry, která je označovaná jako generalizovaná důvěra (důvěra ve společnost jako celek). Pro tuto kategorii bylo asi nejproblematičtější najít vhodné kvantitativní ukazatele. Svým charakterem se totiž nejvíce přibližuje subjektivní formě sociálního kapitálu, kterou lze označit jako kognitivní. Nakonec byla použita míra kriminality jako ukazatel nedůvěry ve společnosti (Callois, Aubert 2007). Jakousi stinnou stránkou či nevýhodou použití tohoto ukazatele, kterou lze nazvat „kontextuální odlišností“ a kterou si autoři plně uvědomují, je skutečnost, že také umožňuje hodnotit jevy, jejichž charakter nemá s (ne)důvěrou téměř nic společného (např. sociopatologické jevy). Další úskalí může pravděpodobně spočívat ve výrazně odlišném charakteru trestné činnosti s ohledem na postavení obce v sídelní hierarchii Česka. Druhým vybraným ukazatelem je počet nestátních neziskových organizací na 1 000 obyvatel zahrnujících zejména občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti, nadace a nadační fondy a církevní právnické osoby, které v rámci Putnamova indexu sociálního kapitálu reprezentují dimenzi tzv. komunitního dobrovolnictví (Putnam 2000). Samozřejmě důležitá je zejména konkrétní činnost těchto organizací, které mohou navíc z územního hlediska působit ve více okresech, a ne jen údaje o jejich počtu (Schuller, Baron, Field 2000). Jako další vhodný ukazatel byl uvažován počet dobrovolných dárců krve, avšak z důvodu ochrany osobních údajů jsou tato data dostupná pouze za kraje.

C1 – míra kriminality (2007) – počet zjištěných trestných činů na 100 obyvatel

C2 – počet nestátních neziskových organizací (NNO) na 1 000 obyvatel (červen 2009)

- D. *Důvěra v instituce* reprezentuje druhou dimenzi důvěry (institucionální). Tato dimenze je hodnocena prostřednictvím volební účasti v rámci dvou typů voleb (parlamentních a komunálních). Podle Jance (2006) je volební účast jedním ze základních ukazatelů úrovně sociálního kapitálu, protože poukazuje na stupeň rozvoje občanské společnosti. Z pohledu lokální úrovně může do jisté míry vyjadřovat obecný zájem obyvatel o věci veřejné, konkrétně o řízení své obce (Jančák, Havlíček, Chromý, Marada 2008), ale může být i např. důsledkem konfliktu v obci (Sýkora, Matoušek 2009b).

D1 – volební účast ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v % (2006)

D2 – volební účast v komunálních volbách v % (2006)

- E. *Vnější vztahy* odkazují na spojitost sociálního kapitálu a úspěšnosti lokálního/regionálního rozvoje (sociální kapitál je součástí tzv. sociokulturních faktorů podmiňujících regionální rozvoj – viz Hampl, Blažek, Žízalová 2008). Vzhledem k charakteru ostatních dimenzí, může tato působit poněkud diskutabilně. Avšak s ohledem na snahu konceptualizovat sociální kapitál podle Putnamovy definice (1993) s cílem zachování maximální „komplexnosti“, je zařazení této dimenze jasně odůvodnitelné. Zvolené ukazatele totiž reprezentují určité specifické strukturální aspekty sociálního kapitálu. Prvním ukazatelem je migrační fluktuace, jež sice může reprezentovat formu

přemostujícího sociálního kapitálu, resp. potenciál pro jeho utváření a rozvoj, ale spíše ve smyslu meziregionálních vazeb, do kterých byli nebo jsou konkrétní aktéři zapojeni, a jejichž prostřednictvím mohou být do daného regionu importovány nové myšlenky, zdroje či příležitosti důležité pro lokální/regionální rozvoj (Callois, Aubert 2007). Další ukazatel (podíl domácností s připojením k internetu) je s ohledem na stále pokračující dynamický vývoj v oblasti využívání nových technologií poměrně zastaralý, nicméně, podle Sýkory a Matouška (2009a) může nepřímou ukázkou na možnosti zapojení obyvatel do sociálních skupin, jejichž působení přesahuje lokální úroveň, a tím také na přítomnost spojujícího sociálního kapitálu.

E1 – migrační fluktuace – hrubá míra migračního salda (2001–2007), tj. rozdíl mezi počtem přistěhovalých a vystěhovalých na 1 000 obyvatel středního stavu

E2 – podíl domácností s připojením k internetu (% ze všech trvale obydlených bytů, 2001)

Sociální kapitál v okresech Česka

Analýza územní diferenciacie okresů Česka bylo provedena na základě aplikace komponentní analýzy (analýzy hlavních komponent), která patří do kategorie vícerozměrných statistických metod, a jejímž smyslem je popsat chování, resp. shrnout variabilitu množiny proměnných a vztahů mezi nimi pomocí menšího počtu nových proměnných – tzv. hlavních komponent (Hendl 2004). Domníváme se, že zvolená metoda umožňuje postihnout podstatu a charakter územní diferenciacie tak multipodmíněného konceptu, jakým sociální kapitál bezesporu je, mnohem efektivněji, oproti často používaným syntetickým ukazatelům (viz např. Janc 2006).

Jedním ze základních předpokladů použití komponentní analýzy je vzájemná závislost vstupních proměnných (ukazatelů), což dokládá tabulka 2. Nejvý-

Tab. 2 – Koefficienty korelace mezi vybranými ukazateli v rámci souboru okresů

	A1	A2	B1	B2	C1	C2	D1	D2	E1	E2
A1	1									
A2	0,20	1								
B1	0,21	0,30	1							
B2	-0,09	-0,31	-0,18	1						
C1	-0,30	-0,50	-0,34	0,10	1					
C2	0,30	0,04	0,07	0,09	-0,14	1				
D1	0,38	0,48	0,28	-0,26	-0,37	0,39	1			
D2	0,32	0,62	0,38	-0,22	-0,64	0,43	0,75	1		
E1	0,03	0,19	-0,08	-0,11	0,25	0,05	0,36	0,30	1	
E2	0,09	-0,06	0,00	-0,19	0,48	0,10	0,42	-0,08	0,48	1

Zdroj: viz kapitola Konceptualizace sociálního kapitálu; vlastní výpočet

Pozn.: Hodnoty koeficientů splňující požadavek spolehlivosti na 99% hladině významnosti jsou označeny šedým pozadím, na 95% hladině významnosti kurzívou.

Tab. 3 – Hodnoty zátěží pro extrahované komponenty

Ukazatel	Komponenta 1	Komponenta 2	Komponenta 3
A2	0,811		
D2	0,729		0,555
C1	-0,682	0,524	
B2	-0,588		
B1	0,562		
E2		0,883	
E1		0,772	
C2			0,851
A1			0,579
D1	0,559	0,448	0,559

Zdroj: viz kapitola Konceptualizace sociálního kapitálu; vlastní výpočet

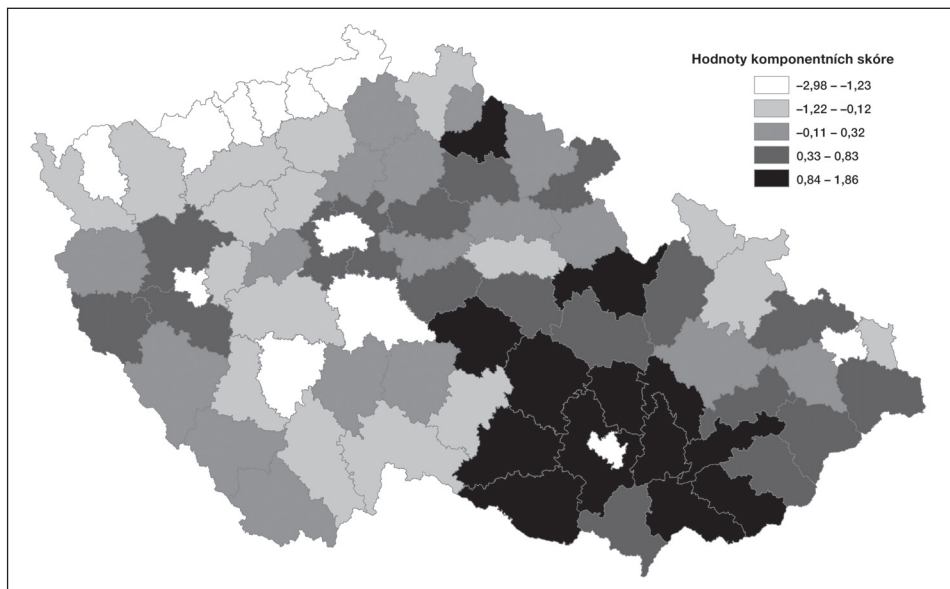
Pozn.: Metoda extrakce komponent – „Principal Component Analysis“; metoda rotace – „Varimax“.

znamnější hodnoty Pearsonova korelačního koeficientu se váží na ukazatele týkající se volební účasti – korelace mezi D1 a D2 (0,75), mezi D2 a A2 (0,62) a mezi D2 a C1 (-0,64).

Použitím komponentní analýzy, která je jednou z nejpoužívanějších forem faktorové analýzy, byly extrahovány tři hlavní komponenty. Tyto komponenty dohromady vysvětlují 66,1 % celkové variability souboru vstupních proměnných. Tabulka 3 zobrazuje nejvýznamnější zátěže ($> \pm 0,4$), jež lze využít pro pojmenování a explanaci jednotlivých komponent.

Nejvýznamnější extrahovaná komponenta vysvětluje 27,1 % celkové variability souboru vstupních ukazatelů. Podle získaných hodnot zátěží je sycena vysokým podílem počtu neúplných základních škol na počet škol (0,811), vysokou volební účast v posledních komunálních volbách (0,729), vyššími podíly získaných poslaneckých dotací v období 2003–2007 (0,562), vyšší volební účastí ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2006 (0,559), nižší mírou kriminality (-0,682) a nižším objemem získaných prostředků v rámci SROP a JPD2 (-0,588). Tato komponenta je kombinací strukturálních i kulturních aspektů sociálního kapitálu. S ohledem na převahu prvních dvou ukazatelů (A2 a D2) a také s ohledem na předchozí diskuzi, resp. popis charakteru vybraných ukazatelů, se lze domnívat, že poukazuje na rozdílné podmínky rozvoje sociálního kapitálu, na rozdílnou výši zdrojů sociálního kapitálu (ve shodě s Jančákem, Havlíčkem, Chromým a Maradou 2008 jsou i takto chápány „problematické“ ukazatele D1 a D2).

Míru působení této komponenty v rámci jednotlivých okresů dokládají hodnoty tzv. komponentních skóre (obr. 3). Ve shodě s Hallérem (2006) a s Jančákem, Havlíčkem, Chromým a Maradou (2008) z velké části v podstatě odpovídá polarizaci v dichotomii západ–východ, přesněji Čechy–Morava. Nejvyšší hodnoty komponentních skóre vykazují okresy jižní Moravy (Brno-venkov, Vyškov, Prostějov, Kroměříž, Blansko, Uherské Hradiště) a kraje Vysočina (Zďár nad Sázavou a Třebíč). Jedná se o tradiční, kontinuálně osídlené oblasti, s nejvyšší mírou religiozity v rámci Česka, proto lze komponentu 1 pojmenovat jako „Kon-

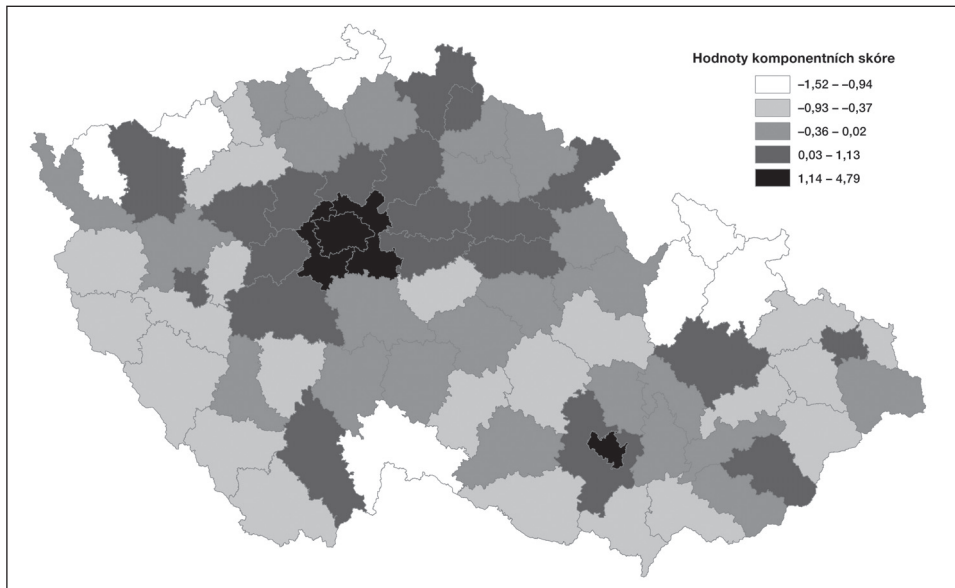
Obr. 3 – Územní diferenciacie komponenty 1 „Konzervatismus“
Zdroj: viz kapitola Konceptualizace sociálního kapitálu

zervatismus“. Tyto charakteristiky (dispozice) mohou podle Jance (2006), který hodnotil regionální diferenciaci úrovně sociálního kapitálu na příkladě Polska, v důsledku ovlivňovat volební chování obyvatelstva a v pozitivním slova smyslu také míru jeho participace v rámci širokého spektra veřejných aktivit.

V kontextu zmíněného gradientu můžeme naopak nalézt nejnižší hodnoty komponentních skóre u příhraničních okresů severozápadních Čech (Chomutov, Ústí nad Labem, Most, Děčín, Teplice, Sokolov), v rámci kterých vedl specifický vývoj osídlení (území dosídlené po 2. světové válce) k zpretrhání tradičních sociálních vazeb a narušení relativně „přirozeného“ kontinuálního vývoje. Tento vývoj se v negativní podobě odrazil na potenciálu pro rozvoj sociálního kapitálu, resp. hodnotách příslušných ukazatelů. V případě komponenty „Konzervatismus“ se nejnižší hodnoty komponentního skóre také váží na městské okresy (Hlavní město Praha, Plzeň-město, Ostrava-město), což je z velké části ovlivněno charakterem sídelní struktury v těchto okresech, která odráží nízký podíl neúplných základních škol na počet škol. Pro velká města jsou rovněž charakteristické vyšší hodnoty míry kriminality.

Výrazně odlišnou územní diferenciaci vykazuje druhá komponenta pojmenovaná „Regionální rozvoj“, která vysvětluje 19,8 % celkové variability souboru ukazatelů. Tato komponenta je především sycena vysokým podílem domácností s připojením k internetu, vysokými kladnými hodnotami migračního salda (hodnota zátěží 0,883, resp. 0,772). Tyto ukazatele zastupují kategorii vnější vztahy, která, jak již bylo naznačeno, odkazuje na spojitost podmínek pro utváření a rozvoj sociálního kapitálu (přemostujícího s důrazem na mezi-regionální vazby a spojujícího) a úspěšnosti lokálního/regionálního rozvoje.

Tuto skutečnost dokládají hodnoty komponentních skóre (obr. 4). Nevyšší hodnoty se totiž váží na ekonomicky rozvinutá metropolitní území zahrnující

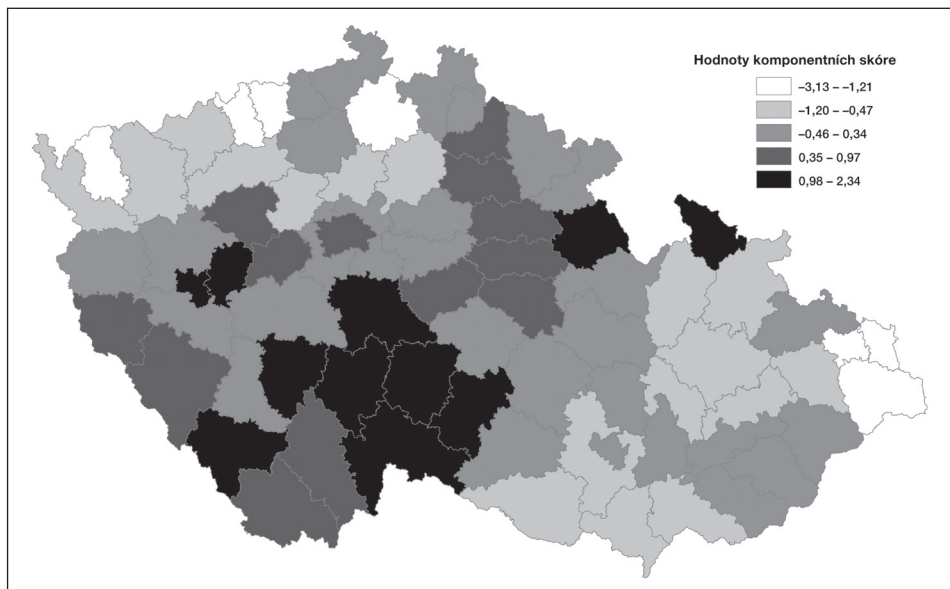

Obr. 4 – Územní diferenciacie komponenty 2 „Regionální rozvoj“
Zdroj: viz kapitola Konceptualizace sociálního kapitálu

velká krajská města a jejich zázemí (okresy Hlavní město Praha, Praha-východ a Praha-západ, Brno-město, Brno-venkov, Hradec Králové, České Budějovice), dále na středočeské okresy (Kladno, Kolín a Příbram), vysoká komponentní skóre taktéž vykazují okresy vyplňující významnou rozvojovou osu Plzeň-město–Liberec (především se jedná o okresy Beroun, Mladá Boleslav, Jablonec nad Nisou a Liberec). Třetí nejvýznamnější zátěží charakterizující tuto komponentu je míra kriminality (0,524), což není vcelku překvapující, neboť, jak již bylo naznačeno, vyšší míra kriminality se vyskytuje mimo jiné právě v největších městech Česka.

Nejnižší hodnoty komponentních skóre se v případě komponenty 2 váží na periferní (Jeseník, Jindřichův Hradec, Bruntál) a strukturálně postižené okresy (Sokolov, Děčín, Chomutov).

Z hlediska významnosti je na tom poslední extrahovaná komponenta podobně jako komponenta 2, vysvětluje totiž 19,2 % celkové variability souboru ukazatelů. Je saturována vysokým podílem počtu nestátních neziskových organizací v přepočtu na 1 000 obyvatel (hodnota zátěže 0,851). Význam ostatních ukazatelů charakterizujících tuto komponentu je poněkud nižší. Hodnoty vypočtených zátěží se pohybují od 0,579 (počet registrovaných členů tělovýchovných jednot a sportovních klubů v přepočtu na 1 000 obyvatel), přes 0,559 (volební účast ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR), do 0,555 (volební účast v komunálních volbách). Na základě předchozí diskuze zahrnuje tato komponenta, stejně jako komponenta 1, jak strukturální, tak kulturní aspekty sociálního kapitálu. Podle našeho názoru se může svým charakterem přibližovat předpokladům Putnama (1993), kdy vyšší mírou spolkové činnosti „vzniká“ vyšší míra důvěry ve společnosti a vyšší stupeň občanské participace. Komponentu 3 lze proto nazvat „Občanská participace“.

Obr. 5 – Územní diferenciacie komponenty 3 „Občanská participace“
Zdroj: viz kapitola Konceptualizace sociálního kapitálu

V případě územní diferenciacie komponenty 3 můžeme v porovnání s prostorovou distribucí komponenty 1 taktéž hovořit o výrazné polarizaci Česka v dichotomii Čechy–Morava, v tomto případě však v opačném slova smyslu. Tato z velké části odpovídá výsledkům Pokoráka (2007), který hodnotil úroveň tzv. pozitivního sociálního kapitálu (viz tab. 1). Nejvyšší hodnoty komponentních skóre (obr. 5) totiž vykazuje shluk venkovských okresů na pomezí Jihočeského, Středočeského kraje a kraje Vysočina (Benešov, Jindřichův Hradec, Pelhřimov, Písek, Jihlava a Tábor). Dále se jedná o okresy Prachatice, Rokycany, Rychnov nad Kněžnou, Plzeň-město a také Jeseník. V řadě případů se nejvyššími hodnotami komponentních skóre vyznačují turisticky atraktivní oblasti (okresy Jindřichův Hradec, Prachatice nebo Jeseník), což akcentuje Janc (2006). Tento autor považuje přírodní a kulturní atraktivity určitých regionů, spolu s environmentálními ohroženími, za faktory, které mohou iniciovat společnou aktivitu místních obyvatel a tím určitým způsobem integrovat společnost, a tedy také zvyšovat úroveň sociálního kapitálu.

Podobně jako v případě komponenty „Regionální rozvoj“ dosáhly nejnižších hodnot komponentních skóre opět sociálně problematické, strukturálně postižené okresy severozápadních Čech (Česká Lípa, Teplice, Sokolov, Most, Teplice) a severní Moravy (Karviná, Ostrava-město, Frýdek-Místek).

Závěr

Předložený příspěvek se snažil o prohloubení a rozšíření dosavadní geografických poznatků o měřitelnosti sociálního kapitálu na území Česka. Na základě diskuze příslušné problematiky, bylo cílem konceptualizovat sociální kapitál pro empirické účely, provést analýzu územní diferenciaci tohoto fenoménu na příkladě okresů Česka, vysvětlit možné příčiny regionálních rozdílů zejména z pohledu odlišných dimenzí a forem sociálního kapitálu a příp. také porovnat dosažené výsledky s obdobně zaměřenými studiemi.

Na základě teoreticko-metodologické diskuze se ukázalo, že měření sociálního kapitálu je velmi složitou a do jisté míry také kontroverzní záležitostí, která je determinována řadou faktorů (viz množství definic a forem sociálního kapitálu, proměnlivost sociálního kapitálu, rozdíly ve vnímání ukazatelů ve smyslu „úroveň“ vs. „podmínky“ vs. „důsledek“). Také se ukázalo, že přístupy k měření sociálního kapitálu lze rozdělit podle několika základních kritérií – „míra“ komplexnosti měření, oblast měření, řádovostní úroveň měření a způsob měření.

Konceptualizace kolektivního sociálního kapitálu pro empirické účely vycházela z Putnamovy definice (1993) a byla vedena s cílem zachování maximální „komplexnosti“. To znamená, že sestavený soubor indikátorů zahrnuje jak strukturální (sociální sítě), tak kulturní (důvěra, občanské normy a hodnoty) aspekty sociálního kapitálu, a také odlišné formy sociálního kapitálu. Zároveň bylo snahou autorů odůvodnit vhodnost použití každého z ukazatelů.

Výsledná analýza územní diferenciaci okresů Česka v podstatě reflektuje výše zmíněné teoreticko-metodologické problémy měření sociálního kapitálu. Zejména se ukázalo, že různé dimenze a formy sociálního kapitálu se vzájemně prolínají. Příkladem jsou extrahované komponenty „Konzervatismus“ a „Občanská participace“, u kterých nejvýznamnější hodnoty zátěží odkazují na ukazatele reprezentující jak strukturální, tak kulturní aspekty sociálního kapitálu, přičemž nejvýrazněji se uplatnily ukazatele týkající se volební účasti zastupující kategorií „důvěra v instituce“ a také míra kriminality jako ukazatel nedůvěry ve společnosti. Z hlediska identifikovaných komponent vykazují hodnoty komponentních skóre v různých částech Česka výrazně odlišné hodnoty. Nicméně, pokud provedeme určité shrnutí, nejlepší výsledky dosáhly ve všech třech případech okresy Praha-západ, Semily a Uherské Hradiště, v případě nejhorších okresů byla situace daleko jasnější, jednalo se o sociálně problematické, strukturálně postižené okresy severozápadních Čech (Sokolov, Chomutov, Most a Děčín).

Zjištěné poznatky skutečně potvrdily, jak složitým a problematickým konceptem je sociální kapitál. Proto je potřeba závěrem konstatovat, že k dosaženým výsledkům je nutné přistupovat kriticky, předložený příspěvek lze proto spíše vnímat jako výchozí (dílejší) pokus o postihnutí regionální diferenciaci sociálního kapitálu na území Česka. Tento bude nejen dále rozvíjen ve smyslu hlubšího poznání významu a „fungování“ odlišných forem sociálního kapitálu (zvláště typů sociálních sítí) a jejich vzájemných vztahů prostřednictvím kvalitativního výzkumu v identifikovaných „úspěšných“ i „neúspěšných“ regionech, ale také rozšiřován, a to v závislosti na rozvoji diskuze o roli sociálního kapitálu v územním rozvoji (otázka prostorové korelace s hospodářsky úspěšnými regiony, regiony s vyšší úrovní lidského kapitálu atd.).

Literatura:

- BELGEUSDIJK, S., VAN SCHAIK, T. (2005): Differences in Social Capital Between 54 Western European Regions. *Regional Studies*, 39, č. 8, s. 1053–1064.
- BOSCHMA, R. A. (2005): Social Capital and Regional Development: an empirical analysis of the third Italy. In: Boschma, R. A., Kloosterman, R. C. (eds.): *Learning from Clusters: a critical assessment*, Springer, s. 139–168.
- BOURDIEU, P. (1986): The Forms of Capital. In: Richardson, J. G.: *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Greenwood Press, New-York, s. 46–58.
- CALLOIS, J. M., ANGEON, V. (2004): On the Role of Social Capital on Local Economic Development: an econometric investigation on rural employment areas in France. <http://www.clermont.cemagref.fr/GT/DFCF/economie/Projets/Résumé/résumé%20SC-AES.doc>.
- CALLOIS, J. M., AUBERT, F. (2007): Towards Indicators of Social Capital for Regional Development Issues: the case of french rural areas. *Regional Studies*, 41, č. 6, s. 809–821.
- CIVÍN, V. (2009): Ročenka ČSTV 2008. Nakladatelství Olympia, Praha, 186 s.
- COLEMAN, J. (1988): Social Capital and the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94 Supplement, s. 52–120.
- CÔTÉ, S. (2001): The Contribution of Human and Social Capital. *Canadian Journal of Policy Research*, 2, č. 1, s. 29–36.
- DZIALEK, J. (2009): Social Capital and Economic Growth in Polish Regions. MPRA Paper 18287. http://mpa.ub.uni-muenchen.de/18287/1/MPRA_paper_18287.pdf.
- FUKUYAMA, F. (1995): *Trust: the social virtues and the creation of prosperity*. Free Press, New York.
- GROOTAERT, C., van BASTELAER, T. (2002): Social Capital: from definition to measurement. In: Grootaert, C., van Bastelaer (eds.): *Understanding and Measuring Social Capital: a multidisciplinary tool for practitioners*, The World Bank, Washington, s. 1–16.
- HALLÉR, P. (2006): Regionální diferenciace úrovně lidského kapitálu a jeho význam pro regionální rozvoj ČR. Diplomová práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PŘF UK, Praha, 98 s.
- HAMPL, M., BLAŽEK, J., ŽÍŽALOVÁ, P. (2008): Faktory-mechanismy-procesy v regionálním vývoji: aplikace konceptu kritického realismu. *Ekonomický časopis*, 56, č. 7, s. 696–711.
- HÁNA, D. (2008): Regionální analýza poslaneckých dotací v období 2003–2007. Bakalářská práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PŘF UK, Praha, 49 s. + příl.
- HENDL, J. (2004): Přehled statistických metod zpracování dat. Portál, Praha, 584 s.
- JANC, K. (2006): Human and Social Capital in Poland – spatial diversity and relations. In: Komornicki, T., Czapiewski, K. (eds.): *Core and Peripheral Regions in Central and Eastern Europe*, EUROPA XXI, 14, PTG, IGIPZ PAN, Warszawa, s. 39–55.
- JANČÁK, V. (2001): Příspěvek ke geografickému výzkumu periferních oblastí na mikroregionální úrovni. *Geografie*, 106, č. 1, s. 26–35.
- JANČÁK, V., HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., MARADA, M. (2008): Regional Differentiation of Selected Conditions for the Development of Human and Social Capital in Czechia. *Geografie*, 113, č. 3, s. 269–284.
- JONES, V. N., WOOLCOCK, M. (2009): Mixed Method Assessment. In: Svendsen, G. T., Svendsen, G. L. H. (eds.): *Handbook of Social Capital: the trioka of sociology, political science and economics*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, Northampton, s. 379–401.
- KNACK, S., KEEFER, P. (1997): Does Social Capital Have an Economic Payoff? A cross-country investigation. *Quarterly Journal of Economics*, 112, č. 4, s. 1251–1288.
- KOSTELECKÝ, T., PATOČKOVÁ, V., VOBECKÁ, J. (2007): Kraje v České republice – existují souvislosti mezi ekonomickým rozvojem, sociálním kapitálem a výkonem krajských vlád? *Sociologický časopis*, 43, č. 5, s. 911–943.
- KUČEROVÁ, S. (2008): Územní rozmístění základních škol v Česku, hlavní rysy jeho proměn ve 2. polovině 20. století a jejich potenciální důsledky. *Studia Paedagogica*, Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity U13, LVI, Masarykova univerzita, Brno, s. 35–51.
- KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. (2009): Changes in the Rural Elementary Schools Network in Czechia in Second Half of 20th Century and Its Possible Impact on Rural Areas. *European Countryside*, 1, č. 3, s. 125–140.

- KULDOVÁ, S. (2007): Education Towards Obtaining Various Forms of Capital. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica* (v tisku).
- MOHAN, G., MOHAN, J. (2002): Placing Social Capital. *Progress in Human Geography*, 26, č. 2, s. 191–210.
- PATULNY, R. V., SVENDSEN, G. L. H. (2007): Exploring the Social Capital Grid: bonding, bridging, qualitative, quantitative. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 27, č. 2, s. 32–51.
- PILEČEK, J. (2008): Porovnání krajů Česka z hlediska realizace programu Interreg IIIA na jejich území. *Regionální studia*, č. 1, s. 38–44.
- PILEČEK, J. (2010): Koncept sociálního kapitálu: pokus o přehled teoretických a metodických východisek a aplikačních přístupů jeho studia. *Geografie*, 115, č. 1, s. 64–77.
- POKORÁK, M. (2007): Aktivita lokálních a regionálních aktérů na příkladech žádostí o finanční podporu ze Společného regionálního operačního programu. Diplomová práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PŘF UK, Praha, 112 s.
- PORTES, A., LANDOLT, P. (1996): The Downside of Social Capital. *The American Prospect*, 26, s. 18–22.
- PUTNAM, R., D. (1993): *Making Democracy Work: civic transitions in modern Italy*. Princeton University Press, Princeton, 249 s.
- PUTNAM, R. D. (2000): *Bowling Alone: the challenge and revival of american community*. Simon and Schuster, New-York.
- SABATINI, F. (2005): Measuring Social Capital in Italy: an explanatory analysis. Working Paper č. 12. <http://129.3.20.41/eps/dev/papers/0504/0504003.pdf>.
- SABATINI, F. (2009): Does Social Capital Create Trust? Evidence from a community of entrepreneurs. <http://www.econ-pol.unisi.it/quaderni/552.pdf>.
- SCHULLER, T., BARON, S., FIELD, J. (2000): Social Capital: a review and critique. In: Baron, S., Field, J., Schuller, T. (eds.): *Social Capital: critical perspectives*, Oxford University Press, New York, s. 1–38.
- SHUCKSMITH, M. (2000): Endogenous Development, Social Capital and Social Inclusion: perspectives from LEADER in the UK. *Sociologica Ruralis*, 40, č. 2, s. 208–218.
- SÝKORA, L., MATOUŠEK, R. (2009a): Geografická analýza vybraných aspektů sociálního a lidského kapitálu. Periodická zpráva 2008 projekt WD-13-07-1 Sociální kapitál jako faktor ovlivňující regionální disparity a regionální rozvoj. <http://www.mmr-vyzkum.cz/INFOBANKA/periodicka-zprava-2008-wd-37838.aspx>.
- SÝKORA, L., MATOUŠEK, R. (2009b): Jak (ne)měřit sociální kapitál pro regionální rozvoj? XII. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách, 18.–19. 6. 2009, Bořetice, ESF MU Brno. <http://is.muni.cz/do/1456/soubory/katedry/kres/4884317/8594456/SykoraMatousek.pdf>.
- ŠAFR, J., HÁUBERER, J. (2007): Měření přemostujícího sociálního kapitálu: baterie PSK zjišťující odlišnosti v okruhu přátel. *Data a výzkum – SDA Info*, 1, č. 2, s. 85–108.
- ŠAFR, J., SEDLÁČKOVÁ, M. (2006): Sociální kapitál. Koncepty, teorie a metody měření. *Sociologické studie*, 7, Sociologický ústav AV ČR, Praha, 93 s.
- VAN DETH, J. W. (2008): Measuring Social Capital. In: Castiglione, D., van Deth, J. W., Wolleb, G.: *The Handbook of Social Capital*, Oxford University Press, Oxford, s. 150–176.
- VAN OORSCHOT, W., ARTS, W., GELISSEN, J. (2006): Social Capital in Europe: measurement and social and regional distribution of a multifaceted phenomenon. *Acta Sociologica*, 49, č. 2, s. 149–167.
- ZICH, F. (2009): Territorial Differences in Social Capital – an empirical comparison of two regions. *GeoScape*, 1, č. 4, s. 3–9.

Ostatní zdroje:

Český statistický úřad. <http://www.czso.cz>.

Databáze informačního systému strukturálních fondů Monit, výstupy z 22. 11. 2007 a 17. 3. 2009.

Registr ekonomických subjektů ČSÚ, výpis z června 2009.

Volební server ČSÚ. <http://www.volby.cz>.

Summary

CAN SOCIAL CAPITAL BE MEASURED? AN ANALYSIS OF TERRITORIAL DIFFERENCES AMONG THE DISTRICTS OF CZECHIA

This paper focuses on measuring collective social capital. From a theoretical and methodological standpoint, its objective is to discuss issues surrounding the measurement of social capital and, on this foundation, to conceptualise social capital. The subsequent empirical section builds on this discussion and seeks to analyze the territorial differentiation of social capital in Czechia's districts with a principal component analysis and to explain some causes for regional differences in terms of the differing dimensions and forms of social capital.

As the theoretical-methodological discussion demonstrates, measuring social capital is a very complicated and, in some respects, even a controversial matter, which is determined by a series of components. Approaches to measuring social capital can be classified on the basis of a number of fundamental criteria – the “degree” of complexity, the area being measured, the scale level of measurement, and the manner of measurement.

For empiric purposes, our conceptualisation of social capital arises out of a combination of the work of van Deth (2008) – a summary of structural (social networks) and cultural (trust, civic norms and values) aspects of social capital, and Callois, Angeon (2004) – a summary of different forms of social capital, divided into five categories (local community life, institutional life, trust and propensity for collective action, trust in institutions, outer relationships), and has resulted in the creation of a set of ten indicators (the number of registered members of physical fitness units and sporting clubs per 1,000 residents (2008); the number of incomplete elementary schools divided by the total number of schools as a % (2004); the amount of parliamentary subsidies received expressed as CZK per capita (2003–2007); the amount of funds received as part of the Joint Regional Operational Programme and the Single Programming Document for Objective 2 expressed as CZK per capita (2004–2006); crime rate (2007); number of non-governmental non-profit organisations per 1,000 residents (June 2009); voter participation in elections to the Chamber of Deputies of the Parliament of the Czech Republic as a % (2006); voter participation in communal elections as a % (2006); approximate net migration (2001–2007); share of households connected to the Internet (% of all permanently inhabited apartments; 2001).

Utilising principal component analysis, territorial differences in social capital were explored at the level of Czechia's districts. Three main factors, or components, were extracted and they combine to explain 66.1% of the overall variability among the set of preliminary indicators. The most significant extracted component “Conservatism” explains 27.1% of the overall variability. According to the component loading values acquired, this factor is characterised by a high portion of incomplete elementary schools in the total number of schools (0.811), high rates of voter participation in the most recent communal elections (0.729), higher rates of parliamentary subsidies during the observed period (2003–2007; 0.562), high voter participation in 2006 elections to the Chamber of Deputies of the Parliament of the Czech Republic (0.559), low crime rates (–0.682) and a lower level of funds acquired as part of JROP and SPD2 (–0.588). This component represents a combination of structural and cultural aspects of social capital and points to the diverse conditions, affecting the development of social capital. The level at which this component operates within the various districts corresponds with a west–east, or to be more exact a Bohemia–Moravia, dichotomy. Districts in southern Moravia and in the Vysočina Region exhibit the highest values of this component. The lowest component score values pertain to districts in north-eastern Bohemia and to the largest cities.

The second component, entitled “Regional Development”, explains 19.8 % of the overall variability among the set of indicators. This component is primarily characterised by a high portion of households with an Internet connection, high positive values of net migration (component loading values: 0.833 and 0.772 respectively). These indicators point to a connection between social capital and the successfulness of local/regional development. Component score values are highest in metropolitan areas, including large regional capital cities and their hinterland, as well as in central Bohemian districts and in districts forming the Plzeň–Liberec development axis. The lowest component score values describe peripheral and structurally disadvantaged districts.

The final component “Civic Participation” explains 19.2 % of the overall variability among the set of indicators. It is characterised by a high portion of non-government non-profit organisations per 1,000 residents (component loading value 0.851). The significance of other indicators is somewhat lower (the number of registered members of physical fitness units and sporting clubs per 1,000 residents: 0.579, voter participation in 2006 elections to the Chamber of Deputies of the Parliament of the Czech Republic: 0.555). Similar to component 1, it includes both structural and cultural aspects of social capital. In terms of its nature, it approximates the assumptions of Putnam (1993). Concerning its territorial differentiation, we can also speak of a significant polarisation of Czechia into a Bohemia–Moravia dichotomy. The highest component score values are found in a cluster of districts along the borders of the South Bohemian, Central Bohemian and Vysočina Regions. Socially challenged and structurally disadvantaged districts in north-western Bohemia and northern Moravia exhibit the lowest scores for this component.

This article should be viewed as an initial (partial) attempt to describe regional differences in social capital within Czechia. This topic will not only be further developed, in the sense of a deeper understanding of the significance and “operations” of diverse forms of social capital and their mutual relationships, it will also be expanded, depending on developments in the discussion of social capital’s role in territorial development.

Fig. 1 – Structural and cognitive social capital in relation to hierarchical level. X axis – structural social capital on the left; cognitive social capital on the right. Y axis – from the bottom up: micro-level, meso-level, macro-level. Upper left: state institutions, rule of law; upper right: form of government (“governance”); lower left: local institutions, networks; lower right: trust, local norms, values. Source: Grootaert, van Bastelaer (2002; modified).

Fig. 2 – Model for measuring collective social capital. From the top: social capital, structural aspects, cultural aspects. Social networks: membership in clubs, in volunteer organisations, network characteristics (e.g. density), use of (new) technologies. Trust: trust in other people, trust in institutions, balance sheets of co-ops, number of lost wallets. Civic norms and values: norms of reciprocity, democratic attitudes, solidarity and identity, voting turnout, crime rate, legal protection. Source: van Deth (2008; modified).

Fig. 3 – Territorial differentiation of component 1 “Conservatism”. Source: see section Conceptualization of social capital.

Fig. 4 – Territorial differentiation of component 2 “Regional Development”. Source: see section Conceptualization of social capital.

Fig. 5 – Territorial differentiation of component 3 “Civic Participation”. Source: see section Conceptualization of social capital.

Pracoviště autorů: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Albertov 6, 128 43, Praha 2; e-mail: hopilec@atlas.cz; jančák@natur.cuni.cz.

Do redakce došlo 27. 10. 2009; do tisku bylo přijato 15. 2. 2010.

Citační vzor:

PILEČEK, J., JANČÁK, V. (2010): Je možné měřit sociální kapitál? Analýza územní diferenciace okresů Česka. *Geografie*, 115, č. 1, s. 78–95.